

УДК 911.3

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2026-24-2>Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄС НА ОСВІТНІ ПРАКТИКИ РОМІВ-МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ

Жаронкін В.І.,
аспірант кафедри географії та екології
Херсонський державний університет
024053@university.kherson.ua
ORCID: 0009-0002-5973-1943

У статті розглянуто трансформації освітніх практик ромських біженців з України в умовах вимушеної міграції до країн Європейського Союзу після 24 лютого 2022 року. Попередні дослідження, проведені до повномасштабного вторгнення, фіксували глибокі та стійкі проблеми у сфері освіти ромів в Україні, зокрема низький рівень освітньої залученості і навіть тенденцію до зростання частки людей в ромських громадах, які не вміють читати та писати. Значною мірою це пов'язувалося з низьким рівнем навчальної мотивації, раннім включенням дітей у сімейну економіку та тривалою соціальною ізоляцією ромських громад.

Вимушене переміщення до країн ЄС стало серйозним викликом для ромських біженців, пов'язаним із необхідністю адаптації до нових соціальних, економічних та інституційних умов. Одним із його ключових вимірів стала інтеграція дітей, які, як і інші українські діти, були включені до місцевих освітніх систем з іншою мовою навчання, навчальними програмами та соціокультурним середовищем. Додаткові труднощі створювала недостатня попередня освітня підготовка ромських дітей відповідно до їхнього віку. На основі глибинних інтерв'ю з ромами показано, як поєднання нових соціально-економічних умов та механізмів державної підтримки, які діють в країнах ЄС, вплинуло на переосмислення ролі освіти в житті ромських громад. Соціальні виплати на дітей створили нову економічну логіку, в межах якої освіта почала сприйматися як соціально й економічно значуща діяльність дитини. Отримані результати дозволяють також зробити припущення щодо довгострокової трансформації освітніх орієнтацій українських ромів як в умовах міграції, так і в ширшому соціальному контексті.

Стаття підготовлена в рамках відкритої науково-дослідної роботи Херсонського державного університету «Етнічні меншини України в умовах російської-української війни та міграцій», державний реєстраційний номер: 0124U003022.

Ключові слова: роми, освітня нерівність, інтеграція мігрантів, соціологічні дослідження, переміщення населення, демографія.

Zharonkin V. THE IMPACT OF SOCIAL POLICY IN EU COUNTRIES ON THE EDUCATIONAL PRACTICES OF ROMA MIGRANTS FROM UKRAINE

The article examines transformations in the educational practices of Roma refugees from Ukraine in the context of forced migration to European Union countries after 24 February 2022. Previous studies conducted prior to the full-scale invasion documented deep and persistent problems in Roma education in Ukraine, including low levels of educational engagement and an increasing proportion of people within Roma communities who are unable to read and write. To a large extent, this was associated with low levels of educational motivation, early involvement of children in the family economy, and the long-term social isolation of Roma communities.

Forced displacement to EU countries has posed a significant challenge for Roma refugees, related to the need to adapt to new social, economic, and institutional conditions. One of its key dimensions has been the integration of children, who, like other Ukrainian children, were enrolled in local education systems with a different language of instruction, curricula, and sociocultural environment. These challenges were further exacerbated by the insufficient prior educational preparation of Roma children relative to their age. Based on in-depth interviews with Roma respondents, the study shows how the combination of new socio-economic conditions and state support mechanisms in EU countries has led to a rethinking of the role of education in the lives of Roma communities. Child benefits have created a new economic logic in which education is increasingly perceived as a socially and economically significant activity for children. The findings also suggest a potential long-term transformation of educational orientations among

Ukrainian Roma, both in the context of migration and in a broader social context.

The article conducted within the open research project of Kherson State University “Ethnic Minorities of Ukraine in the Conditions of the Russian-Ukrainian War and Migration,” state registration number: 0124U003022.

Key words: Roma, educational inequality, migrant integration, sociological research, displacement of population, demography.

Вступ. Після 24 лютого 2022 року мільйони людей в Україні були змушені залишити свої домівки через повномасштабне вторгнення російських військ¹. Серед тих, хто зазнав вимушеного переміщення, є представники ромських громад. Їх точну чисельність доволі складно обрахувати, але за оцінками Європейської комісії кількість українських ромів, які перетнули кордон з країнами ЄС після початку повномасштабної війни, їх кількість становить близько 100 тисяч осіб (European Commission 2022). Ці дані підтверджував також Офіс омбудсмена України, одночасно припускаючи, що ромів-ВПО всередині країни приблизно так само 100 тисяч осіб (Собенко 2023).

Ромські сім'ї, які ще до війни перебували у вразливому соціально-економічному становищі, особливо гостро відчули наслідки вимушеної міграції. Для ромів-ВПО в Україні повсякденні стратегії зосередилися передусім на базовому виживанні, а питання освіти дітей відійшло на другий чи третій план. В звіті щодо соціологічного дослідження агенції Vox Populi «Овіта ромських дітей під час війни» відмічалося, що попри формальне зарахування 79% ромів-ВПО у віці від 6 до 17 років до українських шкіл, значна частина з них «майже не залучена у навчальний процес» (Vox Populi 2023, 11).

Ситуація з освітою ромів, які виїхали до Європейського Союзу, характеризувалася вищим рівнем залучення до освіти, оскільки легальне перебування родин та доступ до соціальних виплат в країнах-реципієнтах значною мірою пов'язувався з відвідуванням дітьми школи. З одного боку, їхня освітня інтеграція супроводжується певними викликами. Зокрема, дослідники та правозахисні організації наводили приклади того, що порівняно з українськими дітьми роми нерідко стикаються з «браком освітніх можливостей» через проблеми з документами (Reicher & College 2023; The Danish

Immigration Service 2023, 23), небажання батьків залучати їх до школи (Markovic 2024, 15), браку інклюзивних підходів до ромських дітей (Markowska-Manista, Kołaczek & Talewicz 2024, 24; Styrkacz 2025), серперацію (Eredics 2024, 6), нестачу комп'ютерів та інших цифрових пристроїв для онлайн-навчання (Eredics 2024, 22) або відсутності відповідної експертизи та кваліфікації вчителів для роботи саме з ромами (Mirga-Wójtowicz, Padshakh, Rusek, Emery, & Voit 2024, 7). Водночас, перераховані бар'єри не є нездоланими і значна частина ромських дітей успішно інтегрується до освітніх систем приймаючих країн.

Важливі зрушення у сприйнятті освіти українськими ромами, які через військові дії виїхали в ЄС, були помітні вже в перший рік їхнього перебування закордоном. Опитування всередині ромських спільнот показало, що чимало з них пишаються досягненнями своїх дітей у європейських школах, бачать в освіті шлях до успішної роботи, шкодують, що у свій час сімейні обставини, традиції або інші причини завадили їм самим закінчити школу чи здобути спеціальність (Zharonkin, Panchenko & Homanyuk 2024, 273)². Але на той момент ці спостереження ще не були концептуалізовані як окремих соціальний феномен і сприймалися радше як ситуативна адаптація до нових умов життя.

Проте подальше накопичення даних дозволяє вже говорити про більш глибокі трансформації. Цілком можливо, йдеться про кардинальне переосмислення ролі освіти в житті ромських сімей, яке може мати довгострокові наслідки для життєвих траєкторій наступних поколінь. Найважливішу роль цих змін відіграє контекст соціальної політики в країнах перебування, зокрема державні виплати на неповнолітніх, що переорієнтовує уявлення про внесок дітей у добробут родини.

¹ За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість тих, хто виїхав з України станом на 30 квітня 2026 р. становила 5,762 млн осіб (UNHCR 2026). Чисельність ВПО в межах країни за даними Інформаційно-обчислюваного центру Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України станом на 19 травня 2026 р. становила 4,625 млн осіб (ІОЦ 2026).

² Хоча колективна монографія *Minorities at War: Cultural Identity and Resilience in Ukraine* вийшла у грудні 2024 року, польові дослідження для розділу *Ukrainian Roma Facing the Challenges of the Russian-Ukrainian War and Displacement* тривали з травня 2022 до липня 2023 року. Отже, наведені там висновки відображають досвід і зміни, зафіксовані безпосередньо в перший період перебування респондентів за кордоном.

Методологічні засади дослідження.

Емпіричною основою для написання статті стали глибинні інтерв'ю з ромами, які проводилися в період з травня 2022 до вересня 2025 року. Загалом, було опитано 31 особу (10 з них – двічі, для фіксації динаміки їхнього досвіду), які виїхали за межі України після повномасштабного російського вторгнення. Віковий діапазон респондентів становив від 18 до 67 років; з них 13 чоловіків та 18 жінок.

Серед респондентів були представлені такі ромські етногрупи: серви, руська рома, кишинівці, влахи, ловарі, кримці, гімпени та угорські роми. Одна з жінок назвала себе румунською ромкою. Ймовірно, в її випадку йшлося про ромську етногрупу румунського походження (наприклад, влахів, урсарів або келдерарів). Частина учасників дослідження не змогла визначити свою етногрупу або не зрозуміла запитання, ідентифікуючи себе просто як роми або цигани.

Окремої уваги потребує питання використання етноніма «цигани». У сучасному українському публічному дискурсі вживання слова «цигани» дедалі частіше розглядається як образливе і таке, що асоціюється з негативними стереотипами (Зміна 2018). Значна частина правозахисників, ромських активістів і дослідників наполягає на використанні терміну «роми» як більш точної та етично прийнятної самоназви, що відповідає міжнародним стандартам. Дискусія щодо того, чи можна вживати етнонім «цигани» доволі давно точиться не тільки в українському (Зіневич 2017, Панченко, Кючук, Гоманюк 2025), але й світовому науковому середовищі ромознавців (Marushiakova & Popov 2001)³.

У цій статті в авторському тексті використовується етнонім «роми» як загальноприйнятний та науково коректний. Водночас, оскільки самі респонденти нерідко називали себе «цигани», в цитатах учасників дослідження збережена пряма мова – саме в такому вигляді, як вони говорили. Жоден із респондентів не надавав слову «цигани» негативного чи принизливого значення. Обидва терміни зазвичай вживалися як синонімічні або дуже схожі за значенням.

Географічно респонденти походять із різних регіонів України: Херсонської, Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Харківської, Черкаської, Вінницької, Київської, Одеської та Житомирської областей, а також АР Крим. Таким чином, вибірка охоплює всі макрорегіони України (Схід, Захід, Південь, Північ і Центр) та більшість великих ромських етногруп⁴, які мешкають в Україні.

Більшість інтерв'ю проводилися за принципом «рівний – рівному», коли інтерв'юєрами виступали також представники ромської спільноти. Такий підхід сприяв зменшенню соціальної дистанції та забезпечував більш рівноправну взаємодію між дослідником і респондентом.

Формати інтерв'ю були різними – офлайн та онлайн. Частина була проведена очно під час зустрічей з респондентами в Німеччині, Ірландії та Чехії, куди виїжджали інтерв'юєри. Частина – в Україні серед ромів, які тимчасово виїжджали в країни ЄС після початку повномасштабного вторгнення, але згодом повернулися додому. Також здійснювалися онлайн-інтерв'ю з тими, хто продовжує проживати за межами України.

У дослідженні брали участь троє інтерв'юєрів: двоє ромів, які проводили очні та онлайн-інтерв'ю (35 інтерв'ю з 25 особами), та один не-ром, який опитував респондентів, що повернулися в Україну (6 інтерв'ю з 6 особами)⁵.

На момент проведення інтерв'ю респонденти проживали або мали досвід проживання в таких країнах Європейського Союзу: Німеччині, Швеції, Чехії, Нідерландах, Польщі, Ірландії, Франції та Іспанії.

Можливість повторних інтерв'ю забезпечувалася тим, що учасники добровільно залишали свої контактні дані з попередньою згодою на подальший зв'язок. Оскільки дослідження стосується відносно закритих спільнот, а довіра є ключовим чинником у роботі з ромськими громадами, вибірку значною мірою сформовано методом «снігової грудки».

³ У міжнародному академічному та публічному дискурсі подібні дебати здебільшого зосереджені довкола терміна *gypsy*, який з англійської звичайно перекладається як «цигани». Водночас у багатьох європейських мовах існують власні лексеми того самого етимологічного походження, що й цигани, наприклад, *zigeuner*, *tsigane*, *zingaro*.

⁴ Загалом, нараховують 10 основних ромських етногруп, які мешкають на території України (Panchenko and Homanjuk 2023: 155). У цьому дослідженні представлені респонденти з восьми з цих етногруп (див. вище), тоді як словацькі роми та келдерари залишилися поза вибіркою.

⁵ Інтерв'ю проводили дослідники Українського центру ромських студій Януш Панченко, Володимир Щербаков та Микола Гоманюк.

Загальний огляд стану освіти ромів в Україні. Ще до повномасштабного вторгнення ситуація з освітою ромів в Україні залишалася складною. На рівні політик є певні зміни, які можна вважати позитивними – зокрема, в 2021 р. Кабінет міністрів України ухвалив «Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини», значна частина якої присвячена саме освітнім питанням (Кабінет міністрів України 2021). В цьому документі декларується виконання цілої низки заходів від «утворення груп короткотривалого перебування для дітей дошкільного віку, які належать до ромської національної меншини» до «безоплатних курсів державної мови» і «сприяння збільшенню кількості представників ромської національної меншини, які здобувають професійну (професійно-технічну) освіту». Втім, правозахисні та громадські організації, які здійснюють регулярні моніторинги, припускають, що протягом останніх двох десятиліть забезпечення доступу ромів України до освітніх послуг не просто не покращується, а навпаки має стійку тенденцію до погіршення: «Починаючи з початку 2000-х років, серед ромської спільноти фіксується значне зниження рівня освіти; при цьому йдеться, перш за все, саме про грамотність – вміння читати або писати українською мовою» (Vox Populi 2023, 23).

Загалом, що за даними Комітету Верховної Ради України з питань захисту прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин станом на 2018 р., які були презентовані на прес-конференції Українського кризового медіа-центру, «24% ромів взагалі не має освіти; 31% дітей ромів не ходять до школи; майже кожен четвертий не вміє читати та писати українською» (УКМЦ 2018). Результати соціологічного дослідження агенції Vox Populi, проведеного в 2022–2023 рр. на замовлення міжнародного фонду «Відродження», показали ще нижчий рівень освіти в ромських громадах: «39% дорослих членів ромських домогосподарств узагалі не мають освіти. Стільки ж (38%) мають освіту не вище 9 класів, а повну середню мають 16%. Лише 7% мають середню спеціальну або вищу освіту» (Vox Populi 2023, 49).

Принагідно слід зауважити, що респонденти нашого дослідження мають трохи вищий освітній рівень, ніж загалом ромські громади

України. Тільки двоє учасників інтерв'ю взагалі не мали освіти (7%), 24 особи закінчили від 6 до 9 класів школи (77%), ще 5 мали середньо-спеціальну або вищу освіту (16%). Відмінність між вибіркою та середнім рівнем українських ромів можна пояснити тим, що ті, хто виїжджав з України в ЄС загалом мають порівняно вищий соціально-економічний статус. Тобто, вони мали кошти на поїздку, відповідні документи, були готові розпочати нове життя в іншій країні тощо. Але в будь-якому разі їх освітній рівень є набагато нижчим, ніж, наприклад, загалом серед українців, які виїжджали в ЄС. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку серед українських біженців 76% жінок та 71% чоловіків мають принаймні бакалаврський рівень освіти (OECD 2023).

Проблеми доступу ромських дітей до освіти мають комплексний соціально-економічний характер. Це бідність, багатодітність (яка дуже часто є передумовою бідності, оскільки без значної соціальної підтримки з боку держави великі ромські родини не можуть забезпечити дітей всім необхідним), погані умови проживання, відсутність комп'ютерів чи інших гаджетів для дистанційного навчання (яке активно використовується з часів COVID-19), низька мотивація родин до навчання дітей, залученість дітей до допомоги батькам по роботі чи по родинним справам, низький освітній рівень самих батьків, проживання ромів у компактных етнічних поселеннях, так званих «таборах» тощо.

Ще один фактор, який впливає на рівень освіти ромських громад, пов'язаний з гендерними питаннями і «традиційною» роллю жінок в ромських сім'ях. Дівчата часто не закінчують школу через ранні шлюби або через побоювання батьків, що їх викрадуть заради одруження (практика умикання нареченої досі зустрічається в деяких ромських громадах України, попри те, що з погляду законодавства це є кримінальним злочином). Нерідко також ромські дівчата в традиційно багатодітних ромських сім'ях навантажені доглядом за молодшими братами і сестрами. Зрештою, навіть якщо вони самі хочуть навчатися, вони не мають права голосу в сім'ї (Марцинюк 2013).

Важливу роль у підтримці доступу ромських дітей до освіти в Україні відігравали правозахисні та міжнародні благодійні організації, які

реалізовували освітні програми, посередництво між школами та громадами, а також надавали матеріальну й консультаційну допомогу. Проте з початком повномасштабного російського вторгнення їхня діяльність значною мірою переорієнтувалася на нагальні потреби, а питання освіти ромів відійшло на другий план, що додатково ускладнило й без того проблемну ситуацію в цій сфері.

Освіта як внесок у сімейну економіку: досвід ромських біженців в країнах ЄС. Потрапляючи до країн Європейського Союзу, ромські біженці з України опинилися в принципово новому для себе соціальному середовищі, що супроводжувалося низкою викликів. Практично для всіх учасників дослідження це був перший досвід перебування в країнах ЄС, де вони зіткнулися з мовним бар'єром, незвичними бюрократичними процедурами, іншими правовими нормами та правилами взаємодії з державними інституціями. Орієнтація в цих системах вимагала нових знань і навичок, якими вони не володіли.

Додатковим фактором вразливості став досвід дискримінації або очікування такого досвіду. Багато родин намагалися переміщуватися разом з міркувань безпеки та взаємної підтримки – кількома сім'ями або великими групами. З іншого боку, це робило їх помітними у публічному просторі, що часто призводило до швидкої ідентифікації як ромів і, відповідно, до упередженого ставлення з боку оточення. Це підсилювало відчуття невпевненості та недовіри до приймаючого середовища.

Окремий блок побоювань був пов'язаний з системою освіти. Серед учасників дослідження були поширені страхи щодо «пропаганди ЛГБТ» в європейських школах, мовного бар'єру, занадто складного навчання, дискримінації в школах і т.д. Додаткову напругу створювало й те, що з необхідністю навчання зіткнулися не лише діти, але й дорослі – зокрема, вони також відвідували мовні курси. Відсутність попереднього досвіду систематичного навчання та невпевненість у власних можливостях посилювали загальну настороженість щодо освітнього середовища:

«Ми як приїхали, всього боялися. В школу вести дітей теж боялися. Про школу різне говорили – що до ромів погано ставляться, що там ЛГБТ. Для нас, ромів, це повністю неприйнятне. Але діти пішли, їм сподобалося в школі. Нічого

такого страшного. Донька цього року вже закінчує. Може, перукарем піде працювати і там одразу будуть на місці роботи вчити. Залежно від результатів їм пропонують різні роботи. Інші роми теж змінили ставлення до навчання дітей в школі. Серед моїх знайомих, 30–40% вже водять дітей до дитячих садків. Раніше ніхто не водив». (Чоловік, 40 р., з м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., нинішнє місце проживання – Німеччина).

Попри перелічені труднощі, перебування в країнах ЄС супроводжувалося і важливими компенсаторними механізмами, насамперед у вигляді фінансової підтримки сімей із дітьми. Зокрема, за повідомленням УНІАН, яке ґрунтується на даних соціальних служб Німеччини, в 2025 р. розмір виплат для українських біженців з дітьми становив на підлітків 14–17 років – 471 євро, для дітей 6–14 років – 390 євро, для дітей до 5 років – 357 євро на місяць (Соколенко 2025)⁶.

В інших країнах ЄС соціальні виплати на дітей можуть бути меншими. Наприклад в Ірландії, іншій країні ЄС, де зараз знаходиться багато українських ромів, базова виплата Child Benefit становить 140 євро на місяць до 16 років (або до 19, якщо дитина продовжує навчання), з можливістю збільшення, наприклад, для двійнят (Citizens Information 2026). Але у будь-якому випадку це суттєво більше, ніж може запропонувати батькам українська соціальна система.

Зокрема, станом на травень 2026 р. державна допомога в Україні становить 860 гривень (17 євро) на місяць і виплачується до досягнення дитиною трирічного віку; багатодітні сім'ї додатково отримують 1700 гривень (33 євро) на місяць на третю і кожну наступну дитину, виплати здійснюються, поки дитині не виповниться 6 років (Дія 2026). На дітей шкільного віку виплат не передбачено.

Значення цих виплат не зводиться лише до збільшення доходів домогосподарств. Йдеться про зміну самої логіки сприйняття ролі дітей у сім'ї. У нових умовах дитина

⁶ Високі соціальні виплати на дітей в Німеччині – це один з найбільш важливих аргументів для багатодітних ромських родин для вибору країни перебування. В той же час деякі з учасників дослідження, навпаки, виїхали з Німеччини в інші європейські країни, де соціальна допомога була меншою, але виникли кращі перспективи щодо роботи.

постає не як утриманець, а як опосередкований учасник сімейної економіки, присутність якого забезпечує стабільні грошові надходження. Це, своєю чергою, створює підґрунтя для переосмислення дитячих обов'язків. В Україні економічна участь ромських дітей часто реалізовується через раннє залучення до праці. Хлопці допомагають батькам з торгівлею на ринку, сезонними підробітками, ремонтами автомобілів; дівчата – слідкують за молодшими членами сім'ї чи працюють по дому. А у нових умовах в країнах ЄС їх головною «роботою» виявилось сумлінне відвідування школи:

«Він уже рахує німецькою до 50. Я кажу йому, синку, будь-ласка, треба вчитися. Він відповідає, я розумію, тато. Я розумію, що треба вчитися». (Чоловік, 41 р., з Херсонської обл., нинішнє місце проживання – Німеччина).

Гендерні аспекти, які раніше ускладнювали ромським дівчатам можливість закінчити школу, також втрачають свою вагу:

«Моя старша донька вивчила чеську мову за 9 місяців. Зараз її прізвище висить на дошці оголошення як кращої учениці класу. Хоча у мене тільки дівчата, я хочу, щоб всі мої діти були освіченими. Досить циганам ринків, ворожіння і всього цього. Діти мають вчитися. У них має бути освіта. Якщо у них буде освіта, їм буде набагато легше жити, ніж нам зараз». (Жінка, 31 р., з м. Маріуполь, Донецької обл., нинішнє місце проживання – Чехія).

Звичайно діти, які відвідують школу, знають вже місцеву мову набагато краще батьків і допомагають їм у спілкуванні з сусідами, соціальними службами, державними чи медичними установами тощо. Це також піднімає значення освіти в очах ромських родин.

Особливо мотивованою щодо навчання є молодь. Люди старшого покоління у більшості своїй вважають, що вони не зможуть звикнути до нових умов життя і сумують за домом:

«Я хочу, щоб мої діти вивчилися, отримали освіту. Ця циганищина, ці базари, все це закінчується. Табір пішов. Звісно, я не хочу, щоб вони перестали бути ромами чи одружувалися з гаджі⁷. Я цього не хочу. Але я хочу, щоб вони (інтегрувалися) у суспільство. Це моя мрія».

(Чоловік, 51 р., з Херсонської обл., нинішнє місце проживання – Німеччина).

«Я зрозуміла, що хочу вчитися. Хочу мати диплом. Мету свого життя. А не просто жити звичайним циганським життям». (Жінка, 25 р., з м. Золотоноша, Черкаської обл., нинішнє місце проживання – Німеччина).

Проведених досліджень ще замало, для того, щоби простежити кар'єрні траєкторії молодих українських ромів, які отримали освіту в країнах ЄС. Але у будь-якому разі отримані результати є різко контрастними щодо стереотипів про «лінивих» чи «не зацікавлених у освіті» ромських дітей (а такі стереотипи існують не тільки в Україні, але й в суспільствах країн ЄС, про що йдеться, наприклад, в роботі Socio-Cultural and Linguistic Aspects of Roma Education (Kyuchukov 2020, 147)).

Висновки. Таким чином, досвід вимушеної міграції ромських родин до країн ЄС супроводжувався поєднанням численних викликів і нових можливостей. У сфері освіти це проявилось у переосмисленні її ролі в житті сім'ї. Попри початкову недовіру, страхи та бар'єри доступу, навчання дітей починає сприйматися як соціально необхідна й економічно значуща діяльність. Запроваджені в країнах ЄС механізми фінансової підтримки сімей із дітьми (особливо це стосується Німеччини, де знаходиться більшість учасників дослідження і, цілком вірогідно, більшість українських ромів, які виїхали закордон) сприяють тому, що освіта інтегрується в структуру сімейної економіки, змінюючи усталені практики раннього залучення дітей до праці. У результаті формується нова модель, у межах якої участь дитини в освітньому процесі розглядається як внесок у добробут домогосподарства, а потенційно – у його довгострокове благополуччя.

Важливо, що трансформація освітніх практик зачіпає і гендерні виміри соціалізації. Обмеження, які раніше нерідко впливали на освітні траєкторії ромських дівчат, у нових умовах поступово втрачають свою визначальну роль. Одночасно спостерігається зростання цінності освіти як інструменту соціальної мобільності. І молодше, і старше покоління сприймає освіту як кар'єрний ліфт; відмінність в тому, що молоді люди приміряють нові можливості на себе, а старші роми передовсім сподіваються на успіх своїх дітей.

⁷ Гаджі – жінка (жінки), не-ромка. Гаджо (гадже – у множ.) – чоловік, не-ром.

Попри обмеженість наявних даних щодо довгострокових освітніх і професійних траєкторій молодих ромів (часовий горизонт спостереження є відносно невеликим), уже зафіксовані зрушення свідчать про реальні зміни. З обережністю можна припустити, що зміни в освітніх практиках українських ромів в країнах ЄС мають потенціал суттєво вплинути на життя ромської громади в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дія (2026). Допомога на дитину. *Державні послуги онлайн*. [Diia (2026). *Dopomoha na dytynu. Derzhavni posluhy onlain* (in Ukrainian)]. URL: <https://diia.gov.ua/life-situations/dopomoga-pri-narodzhenni-ditini>
2. Дослідницька агенція Vox Populi (2023). Освіта ромських дітей в Україні під час війни: аналітичний звіт за підсумками соціологічного дослідження. [Doslidnytska ahentsiia Vox Populi (2023). *Osvita romskykh ditei v Ukraini pid chas viiny: analitychnyi zvit za pidsumkamy sotsiologichnoho doslidzhennia* (in Ukrainian)]. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2023/03/report_final.pdf
3. ІОЦ Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України (2026). Вимушено переміщені особи. [ІОС Ministerstva sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy (2026). *Vymusheno peremishcheni osoby* (in Ukrainian)]. URL: <https://www.ioc.gov.ua/en/analytics/dashboard-vpo>
4. Кабінет міністрів України (2021). Розпорядження про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року. [Kabinet ministriv Ukrainy (2021). *Rozporiadzhennia pro skhvalennia Stratehii spryannia realizatsii prav i mozhlyvostei osib, yaki nalezhat do romskoi natsionalnoi menshyny, v ukrainskomu suspilstvi na period do 2030 roku* (in Ukrainian)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>
5. Марцинюк, Т. (2013). Проблеми ромів в Україні: гендерні аспекти. *Український соціологічний журнал*, 1-2, 54-60. [Martsyniuk, T. (2013). *Problemy romiv v Ukraini: henderni aspekty. Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*, 1-2, 54-60 (in Ukrainian)]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/33b02ab8-bca3-4abd-b0a4-f9162f74b2f6>
6. Панченко, Я., Кючук, Х., & Гоманюк, М. (2025). Семантика, соціальне сприйняття та використання етнонімів «роми» і «цигани» у сучасній Україні. *Економічна та соціальна географія*, 94, 28-53. [Panchenko, Y., Kiuchuk, Kh., & Homaniuk, M. (2025). *Semantyka, sotsialne spryiniattia ta vykorystannia etnonimiv «romy» i «tsyhany» u suchasni Ukraini. Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia*, 94, 28-53. (in Ukrainian)]. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2025.94.2>
7. Собенко, Н. (2023). В Офісі омбудсмана повідомили скільки ромів поїхали з України від початку війни. *Суспільне*. [Sobenko, N. (2023). *The Office of the Ombudsman reported how many Roma have left Ukraine since the beginning of the war. Suspilne* [(in Ukrainian)]. URL: <https://suspilne.media/430857-v-ofisi-ombudsmana-povidomilskilki-romiv-poihali-z-ukraini-vid-pochatku-vijni>
8. Соколенко, Є. (2025). Українцям у Німеччині платять від 500 євро: хто може отримати виплати. *УНІАН*. 3 березня. [Sokolenko, Y. (2025). *Ukrainsiam u Nimechchini platiat vid 500 yevro: khto mozhe otrymaty vyplaty. UNIAN*. March 3 (in Ukrainian)]. URL: <https://www.unian.ua/society/skilki-platyat-bizhencyam-u-nimechchini-u-2025-roci-rozmiri-ta-umovi-viplat-12933462.html>
9. Український кризовий медіа-центр (2018). Лише 38% ромів мають роботу – дослідження. *Пресцентр УКМЦ*. 10 квітня. [Ukrainskyi kryzovyi media-tsentr (2018). *Lyshe 38% romiv maiut robotu – doslidzhennia. Prestsentr UKMTs*. April 10 (in Ukrainian)]. URL: <https://uacrisis.org/uk/66005-roma-communities-in-ukraine>
10. Зміна (2018). «Не вважаю це образою»: депутат Луценко не бачить різниці між словами «ром» та «циган». [Zmina (2018). *«Ne vvazhaiu tse obrazoiu»: deputat Lutsenko ne bachyt riznytsi mizh slovamy «rom» ta «tsyhan»* (in Ukrainian)]. https://zmina.info/news/ne_vvazhajiu_ce_obrazoiu_deputat_ne_bachyt_riznytsi_mizh_slovami_rom_ta_cgany/
11. Citizens Information (2026). What is Child Benefit? *Citizens Information Board* URL: <https://www.citizensinformation.ie/en/social-welfare/families-and-children/child-benefit/>
12. The Danish Immigration Service (2023). Situation of Roma from the Zakarpattia region. Center for Documentation and Counter Extremism. URL: <https://www.ecoi.net/en/document/2102394.html>
13. Eredics, L. (2024). The Marginalization of Roma Refugees from Ukraine: Experiences from Hungary and Poland. *The German Marshall Fund of the United States*. URL: <https://www.gmfus.org/news/marginalization-roma-refugees-ukraine-experiences-hungary-and-poland>
14. European Commission (2022). International Roma Day: Statement by Vice-President Jourová, Commissioners Dalli and Várhelyi. April 7. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_2326
15. Kyuchukov, H. (2020). Socio-Cultural and Linguistic Aspects of Roma Education. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
16. Markovic, D. (Ed.). (2024). Monitoring of the Situation of Ukrainian Roma Refugees in Poland, Hungary, Czechia, Moldova and Slovakia. Brussels. URL: https://ergonetw.org/wp-content/uploads/2024/02/FINAL-REPORT-ERGO-Network-Ukraine.pdf?utm_source=chatgpt.com
17. Markowska-Manista, U., Kołaczek, M., & Talewicz J. (Eds.). (2024). We are Nowhere. The Situation of Roma Children from Ukraine in the Light of Community-Based Participatory Research. Warsaw: Foundation Towards Dialogue. URL: <https://fundacjaWSTRONEDIALOGU.pl/wp-content/uploads/2024/06/Report-We-are-nowhere.pdf>
18. Marushiakova, E., & Popov, V. (2001). Historical and Ethnographic Background. *Gypsies, Roma, Sinti*.

In: Guy, W. (Ed.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, 33-53. Hatfield: University of Hertfordshire Press. https://www.researchgate.net/publication/288219256_Historical_and_Ethnographic_Background_Gypsies_Roma_Sinti

19. Mirga-Wójtowicz, E., Padshakh, K., Rusek J., Emery H., & Voit, A. (2024). Experiences of Roma Refugees from Ukraine in Accessing Services and Assistance in Poland. Warsaw: International Organization for Migration Country Office Poland. URL: https://poland.iom.int/sites/g/files/tmzbd11346/files/documents/2024-08/iom-poland_experiences_of_roma_refugees_26_08.pdf

20. OECD (2023). *Recognition of Prior Learning for Ukrainian Refugee Students*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/11/recognition-of-prior-learning-for-ukrainian-refugee-students_91c1a56d/09936722-en.pdf

21. Panchenko J., & Homanyuk M. (2023). Servur'a and Krym'a (Crimean Roma) as Indigenous Peoples of Ukraine. *Etnografia Polska*, 67(1-2), 155-173. DOI: <https://doi.org/10.23858/EP67.2023.3375>

22. Reicher, B., & College, P. (2023). Ukrainian Roma Refugees: A Neglected Population in Europe's Response to the Ukrainian Crisis. *Center for Civil Liberties*. URL: [https://ccl.org.ua/en/news/ukrainian-](https://ccl.org.ua/en/news/ukrainian-roma-refugees-and-discrimination-a-call-for-action-on-international-roma-day/)

[roma-refugees-and-discrimination-a-call-for-action-on-international-roma-day/](https://ccl.org.ua/en/news/ukrainian-roma-refugees-and-discrimination-a-call-for-action-on-international-roma-day/)

23. Styrkacz, S. (2025). "Invisible in the System" – On the Experiences of Romani Children from Ukraine. *Center of Migration Research Spotlight*, 3 (69), 10-13. URL: <https://www.migracje.uw.edu.pl/publikacje/three-years-on-ukrainian-roma-experiences-of-displacement-transnational-lives-and-resilience-2/>

24. United Nations High Commissioner for Refugees (2026). Ukraine Refugee Situation. April 30. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

25. Zharonkin, V., Panchenko, J., & Homanyuk, M. (2024). Ukrainian Roma Facing the Challenges of the Russian-Ukrainian War and Displacement. In: Muratova, E., & Zasanska, N. (Eds). *Minorities at War: Cultural Identity and Resilience in Ukraine*, 262-287. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781003470601

Дата першого надходження статті до видання:
23.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті:
29.05.2026